

Християнство: давньотаврійська історія

Анатолій ТРИКМЕНІДІ,
заступник голови
Федерації греків Криму

Із землі обітованої до Понта Евксинського

62

Таврида – дивовижна за красою земля, що, як магніт, з найдавніших часів притягувала до себе племена й народи. За 1800 років до Різдва Христового на півострові жили племена таврів. Вони приносили іноземцям у жертву богам. І саме таври дали своє ім'я півострову. На зміну їм прийшли амазонки, а після воєвничих жінок – кимври. І вже за кимврами тут оселилися тавро-скіфи.

Майже за 600 років до Різдва Христового на півострові з'явилися греки. Грецьку локацію в Тавриді спричинило вторгнення на їхню споконвічну територію – Пелопоннес – диких племен. Тож греки вирушили спочатку до Малої Азії, де засновували колонії, будували міста. Потім, відступаючи під загрозою захоплення Персією, втекли до Північного Причорномор'я, потрапили, зокрема, й до Тавриди.

Життя, віддане за істину

Поява послідовників Христа у віддаленому від імперії районі була зумовлена також активністю релігійних подвижників-апостолів, їхніх учнів і послідовників. Херсонес став місцем заслання (а часто – й могилою) для багатьох проповідників, що насмілювалися протистояти владі. У місті нерідко лунали промови, котрі неможливо було б безкарно виголошувати на майданах Рима або Константинополя. Безіменні послідовники Спасителя вже нічого не боялися: влада не могла засилати їх далі, бо на Херсонесі обривався кордон Римської імперії. Таврійські греки, гілка класичних еллінів, котрі не поступалися жодному з тодішніх народів за рівнем освіченості та морального розвитку, пережили період вірування в язичницьких богів і були готові до прийняття вчення Ісуса Христа вже в I столітті.

Християнство в Тавриді вперше утвердилось серед херсонеських греків. І це зрозуміло, бо формою правління Боспору була монархія, формою правління Херсонеса –

Освоєння Причорномор'я виявилось економічно та стратегічно вигідним як метрополії, так і колоністам. Греція (і пізніше Римська імперія) отримали надійний ринок збуту своїх товарів і можливість придбання й вивезення дешевої місцевої сировини. Були засновані чорноморські військово-торговельні форпости Херсонес, Феодосія та Боспор – у Тавриді, Ольвія й Одессос – на західному узбережжі Чорного моря, Фанагорія та Фазісу – на сході. Свідчення римської військової присутності в Тавриді – руїни фортеці Харакс на місці Ай-Тодор, дорога через перевал Шайтан-Мердвень. На східному узбережжі – фортеця Ілурат.

Церковні архіви повідомляють, що учень Ісуса Христа святий апостол Петро вже у I столітті н. е. в своєму посланні звертався з настановами до християн, «котрі знайшли притулок в Понті, Галатії, Каппадокії, Асії й Віфінії» – державах, розташованих

навколо Понта Евксинського (у перекладі з грецької – «Гостинного моря»). Таврида справді стала притулком, знахідкою для вигнанців.

І досі дослідники не мають остаточної відповіді на запитання про точний час появи та шляхи поширення християнства в Тавриді. А проте, можна визначити певні етапи в історії кримського християнства:

- дохристиянський період;
- період утворення культурного середовища та громад, в яких поширювалося християнство;
- період християнства – державної релігії;
- періоди занепаду й відродження.

республіка. Боспор, підкоряючись сваволі монархів, проводив життя у війнах, які послаблювали царство, а не служили процвітанню. А самоврядні херсонесці жили своїм внутрішнім життям, займаючись торгівлею та ремеслами, і бралися до зброї лише для захисту прав вольності й торгівлі. Вони вирізнялися істинним грецьким патріотизмом, особливим поєднанням благородства та мужності, що не покинула їх до останнього дня знаменитої республіки.

Боспорці існували здебільшого замкнуто й виходили за межі свого царства лише заради війни. Херсонесці ж навпаки: розгорнувши величезну морську торгівлю, подорожували різними країнами, стикалися з представниками різних народів, могли порівнювати себе з іншими людьми. Тільки той народ приймає євангельські істини, який завдяки високому рівню свого морального розвитку здатний розуміти їх.

За свідченням церковних джерел, першим тут проповідував слово Бо-

ТАВР

ж один із учнів Ісуса Христа – святий апостол Андрій. У Херсонесі він зустрів людей, вихованих за поганськими звичаями. Їх було важко переконати в істинності нової віри. Проте значна частина населення слухала проповіді апостола та згодом прийняла християнство.

Отже, до Тавриди прийшла нова віра. Було утворено першу в Північному Причорномор'ї християнську громаду, засновано церкву. Після Тавриди святий Андрій попрямував Дніпром до Києва, потім – до Греції, Фракії. Влада, незадоволена апостольською місією Андрія, розп'яла його на хресті у грецькому місті Патри 62-го року н. е.

Саме в Криму здійснював свою апостольську місію і Папа Римський святий Климент. Надихнувшись добродійністю, милосердям і молитовним подвигом святого Климента, багато язичників ще в Римі прийшли до християнської віри. Імператор заслав проповідника до кримських каменоломень неподалік Херсонеса. На засланні святий Климент зустрів ба-

На початку IV століття Костянтин Великий надав християнству статус державної релігії Римської імперії. Після легалізації християнства на території Криму виникли три єпархії: Боспорська (з центром в Пантікапеї), Херсонеська та Готська (з центром у Мангупі). Перший вселенський собор в історії християнства відбувся 325-го року в Нікеї. Наприкінці IV століття Римська імперія розпалася на Західну та Східну. Таврида опинилася у сфері інтересів Східної імперії зі столицею Візантією. У V столітті Візантія встановила над Південною Тавридою свій протекторат від Херсонеса до Феодосії, що спричинило міграцію до колонії великої кількості візантійських греків.

Унаслідок цього за ініціативою імператора Юстиніана збудували кілька фортець: Алустон (Алушта), Горзувіти (Гурзуф), а також укріплення в Херсонесі. Були зведені так звані Довгі стіни – оборонні споруди, що перекрили проходи через гірські перевали. Зміцнення християнства як державної релігії сприяло ще більшому поширенню його впливу серед різноманітного населення півострова. Християнство ставало невід’ємною частиною світогляду, обрядовості, побуту, культури. Один із важливих чинників збереження й поширення грецької культурно-релігійної традиції та мови – школи при монастирях і храмах. Завдя-

гато християн, засуджених до праці у важких умовах. Силою віри він творив справжнє чудеса. У каменярнях Інкермана вирубали храм, в якому священнодіяв святий Климент. Апостольська місія засланця спричинила гнів імператора Траяна, і він наказав

Державна релігія від Римської імперії

ки зусиллям грецьких священників і вчителів кримські школи стали центрами не лише грецького письменства, а й власне духу еллінізму, який сприяв збереженню національної самосвідомості греків Криму.

Так у Тавриді грецькими релігійними діячами було закладено підвалини національної освіти.

У V–VI століттях на півострові активізувалося будівництво християнських храмів. У VI столітті в каменоломнях Інкермана, де проповідував святий Климент, звели Свято-Климентівський чоловічий монастир – один із перших християнських монастирів Тавриди. Істотно змінювалося призначення культурних будівель: віруючі молилися всередині храмів, і першорядне значення надавалося їх внутрішньому оздобленню. Так у Тавриду разом із грецькими християнами прийшли церковна архітектура і живопис.

Наприкінці VII століття у Візантії до влади стали монофеліти (вчення, згідно з яким Ісус Христос має дві природи – людську та божественну, але одну волю й одну енергію. – Ред.). А до Херсонеса якраз застали наступника святих Андрія, Петра і Климента – Папу Римського Мартіна I за непримиренну позицію щодо монофелітства, яке він вважав ересю. У Херсонесі його морили голодом і прирекли на повільну смерть. Але Мартін турбувався не за себе: він щиро молився про зміцнення віри в слабких душах гонителів й усіх, спраглих істини.

665 року Мартін помер. Його поховали в храмі Пресвятої Богородиці під Херсонесом. На початку VIII століття влада в Константинополі перейшла до іконоборців, котрі заперечували містичний і літургійний аспекти священних зображень. Розпочалася інтенсивна імміграція до Тавриди візантійських ченців і греків-іконошанувальників з Малої

Азії: вони втікали від переслідувань влади, яка руйнувала монастирі та знищувала ікони. Завдяки цьому до Херсонеської, Боспорської і Готської єпархій додалися Сурозька (з центром в Сурожі) та Фулльська (імовірно, у Старому Криму). Тож у VIII столітті християнство остаточно утвердилося на землі Тавриди. І саме тоді ченці, що втекли з Візантії, збудували печерні монастирі та храми.

У VIII столітті значну частину Тавриди захопила Хазарія. Християни перебували в пригніченому становищі, допоки володарі хазарського каганату не уклали союзу з Візантією, об’єднавшись проти арабів. Тісні зв’язки з імперією сприяли ослабленню тиску на християн з боку хазарської влади й подальшому поширенню християнства.

Переломним не лише для історії Тавриди, а й для історії слов’ян на території Європи є IX століття, коли Херсонес відвідали Кирило та Мефодій – великі просвітителі, котрі утверджували Христове вчення.

До Тавриди й далі на слов’янські землі разом із грецькими просвітителами прийшла нова писемність.

У X столітті після походів київського князя Ігоря на Візантію і Хазарський каганат на Керченському півострові сформувалося Тмутараканське князівство. Після взяття Херсонеса 988 року князь Володимир Святославович включив Тмутаракань до складу Київської держави і посадив на престол свого сина Мстислава Хороброго. Під час розквіту Тмутаракані (X–XI ст.) тут збудували розкішну церкву Іоанна Предтечі, що збереглася до наших днів.

Остання письмова згадка про руське князівство на кримських берегах датується 1094 роком, коли в кримських степах з’явилися половці. Однак великі тмутараканські міста Корчев і Матарха витримали половецький набіг: про це йдеться у візантійських документах пізнішого часу.

Із Тавриди – на Русь

Саме в Херсонесі було здійснено Мале хрещення Русі. Сюди з Константинополя з особливою місією прибули грецькі священники. Вони охрестили князя Володимира, його бояр і дружину. І вже по тому в дніпровських водах Києва відбулося славнозвісне хрещення всієї Русі, що принесло державі нові

культурні та духовні цінності. Князь Володимир не лише привіз із Херсонеса до Києва частку мощів святого Папи Римського Климента. Він прищепив своїм співвітчизникам традицію особливою шанування померлого в Тавриді проповідника. Таким чином Папа Римський, що насаджував перші паростки хрис-

тианства в Тавриді, став одним із перших покровителів новохрещеної слов’янської держави.

Так християнська релігія завдяки грецьким подвижникам знайшла нових послідовників у великій державі, ставши її духовною основою на наступні століття.

